

ישיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת בהעלותך תשע"ח

מעשה מרים והלקח עבורנו

ו"גדולה שימושה יותר מלימודה" (ברכות ז, ב). במה אפוא חטאה מרים, שרצתה ללמוד ממשה שעליה לפרוש מבעלה בגלל היותה נביאה?

אומר הרמב"ם כך: "מרים הנביאה שדיברה באחיה... לא דברה בגנותו, אלא טעתה שהשנתו לשאר נביאים" (רמב"ם הלכ' טומאת צרעת פט"ז ה"י). הרי אחד משלושה עשר עיקרי אמונתנו הוא, שמשה רבינו הוא אב לכל הנביאים, לקודמים לפניו ולבאים אחריו, ומדרגתו היא מדרגה אחרת לגמרי ממדרגתה של מרים ומדרגתו של כל נביא אחר. ממילא היה על מרים להבין, שמה שמתאים למדרגתו של משה רבינו, לא מתאים למדרגה שלה ושל אהרן. אמנם צריך ללמוד מן הגדולים, אבל צריך גם לדעת, שלא כל מה שהגדול עושה, מתאים גם לקטן לעשותו. אם משהו תלמיד אצל הלל, עליו ללמוד מהלל, אבל עליו גם להבין שהלל הוא נשיא הסנהדרין והתלמיד הוא רק תלמיד, ולא כל מה שהלל יכול לעשות התלמיד יכול לעשות. התורה הרי מצוה אותנו: "ולא תעלה במעלת על מןבחי" (שמות כ, כג). ונרמז בזה, שעליה רוחנית צריכה להעשות עקב בצד אגודל, כפי שעולים בפכ"ש אל המזבח (עי' רש"י שם), ולא בקפיצות ודילוגים כדרך העולים במדרגות. אדם צריך לדעת מהי מדרגתו הרוחנית, ועל פי זה לפעול, ומה שלא מתאים למדרגתו - לא לעשות!¹

זה מה שטוען הקב"ה למרים ואהרן: נכון שגם אתם נביאים, אבל לא במדרגתו של משה. "אם יהיה נביאכם, ה' במראה אליו אתודע, בחלום אדבר בו. לא כן עבדי משה, בכל ביתי נאמן הוא. פה אל פה אדבר בו, ומראה ולא בחידת, ותמנת ה' יביט". משה מתנבא באספקלריה המאירה, ואתם לא מתנבאים באספקלריה המאירה (עי' יבמות מט, ב). משה רבינו הוא אב לכל הנביאים שלפניו ושלאחריו, "ולא קם נביא עוד בישראל כמשה" (דברים לה, י), ממילא אינכם יכולים להשוות את עצמכם למשה, לומר שאם משה עושה כך גם אנחנו צריכים לעשות כך. לכל היותר היה עליכם לגשת אל משה ולשאול אותו: 'משה רבינו, האם ראוי שגם אנחנו נתנהג כך?' אבל להחליט לבד שגם לכם ראוייה הנהגה כזו - זה לא. זה הטענה על מרים ואהרן, שלא הבינו שמדרגת נבואתו של משה רבינו גבוהה ממדרגת נבואתם. ובאמת, מניין היה למרים ולאהרן לדעת זאת? אנו יודעים זאת, כי הדבר כתוב לפנינו כאן בפרשה. אבל לפני מרים ואהרן עוד לא היתה כתובה פרשה זו בתורה, ואם כן מניין היה עליהם לדעת זאת? כנראה שהיו צריכים להבין זאת מסברא. הרי רואים בגמרא, שלימוד מסברא עדיף עוד יותר מלימוד מפסוק, שהרי הגמ' שואלת בכמה מקומות: למה לי קרא? סברא היא! (כתובות כב, א ועוד) דבר שניתן לדעת מסברא, אין צורך ללמדו מפסוק. וא"כ מרים היתה צריכה

טעותה של מרים בהבנת מדרגתו של משה רבינו

נצטוננו ללמוד את כל התורה כולה, ולדעת את כל התורה כולה. ובכל זאת, יש פרשיות בתורה שלגביהן יש ציווי מיוחד ללמוד אותן ולזכור אותן, חוץ ממה שצריך לדעת את כל התורה כולה. אחת מפרשיות אלה היא פרשת מעשה מרים הכתובה בסוף פרשתנו (במדבר יב), שהקב"ה אומר עליה במקום אחר: "השמר בנגע הצרעת... זכור את אשר עשה ה' אלקיך למרים בדרך בצאתכם ממצרים" (דברים כד, ה-ט). הראשונים נחלקו אם זכירה זו היא מצות עשה גמורה. הרמב"ם לא מנה זכירה זו כמצות עשה, וגם ברש"י משמע שאין זו מצות עשה, שכן רש"י כתב (שם): "אם באת להזהר שלא תלקה בצרעת, אל תספר לשון הרע. זכור העשוי למרים, שדיברה באחיה ולקתה בנגעים". משמע שאין כאן מצות עשה, אלא רק עצה טובה: אם רצונך לשמור על עצמך שלא תלקה בצרעת, זכור מה שקרה למרים, ממילא תשמור את לשונך מדיבור לשון הרע ולא תלקה בצרעת כמרים. לעומתם, הרמב"ן (בהוספותיו לספר המצוות של הרמב"ם, מצות עשה ז), כן מונה זכירה זו כמצות עשה, וז"ל: "נצטוננו לזכור בפה ולהשיב אל לבנו מה שעשה יתעלה למרים כשדברה באחיה, עם היותה נביאה, כדי שנתרחק מלשון הרע". על כל פנים, זה ודאי מוסכם על כולם, שהתורה קוראת לנו להתבונן בפרשה זו של מעשה מרים.

נתבונן אפוא במעשה מרים. מה היה שם? אומרת התורה: "וַתִּדְבֹר מִרְיָם וְאַהֲרֹן בְּמִשְׁחָה... וַיֹּאמְרוּ הָרֶק אֶף בְּמִשְׁחָה דָּבָר ה', הֲלֹא גַם בְּנוֹ דָּבָר... וַיַּחַר אֶף ה' בָּם וַיִּלְךְ. וְהֶעֱנַן סָר מֵעַל הָאֹהֶל, וַהֲנִיחַ מִרְיָם מִצְרַעַת פְּשָׁלֶגַח" (במדבר יב, א-ג). בגמרא נחלקו אם גם אהרן נענש (שבת צז, א). על כל פנים, פֶּעַם ה' ודאי היה גם על אהרן, כפי שמפורש בכתוב: "ויחר אף ה' בָּם וילך" (במדבר יב, ט).

וצריך להבין: מה לא בסדר במה שאמרה מרים? הרי כל מה שאמרה הוא רק זאת: "הֲרֶק אֶף בְּמִשְׁחָה דָּבָר ה' הלא גם בְּנוֹ דָּבָר" (במדבר יב, ב). אין כאן אף מילה אחת רעה על משה רבינו. וגם הדברים עצמם - נכונים הם. גם מרים ואהרן היו נביאים, עוד לפני משה רבינו (לגבי מרים - עי' רש"י שמות טו, כ; ולגבי אהרן - עי' רש"י שמות ד, י). ועוד, שהרי לשם מה אומרת זאת עכשיו מרים לאהרן? - מרים שמעה שמשה רבינו פרש מאשתו בגלל נבואתו (רש"י במדבר יב, א), ולכן היא באה ומתיעצת עם אהרן אחיה ואומרת לו: 'הרי גם אנחנו נביאים! ואם כן, גם אנחנו צריכים לנהוג בפרישות כמשה, שאני אפרוש מבעלי, ואתה תפרוש מאשתך'. זוהי טענה נכונה, לכאורה. הרי "מצות עשה להדבק בחכמים ותלמידיהם כדי ללמוד ממעשיהם" (רמב"ם הלכ' דעות פ"ו ה"ב). אחת מדרכי לימוד התורה היא להתבונן במעשי הגדולים וללמוד מהם,

לעצמם בענין ארץ ישראל: אם ה' בחר בארץ זו להשרות בה את שכינתו, לתת אותה לאברהם ליצחק וליעקב ולהכניס לתוכה את בני ישראל, הרי ודאי ש"טובה הארץ מאד מאד" (במדבר יד, ז), ויש בה מעלות רוחניות מיוחדות שלא קיימות בארצות אחרות. ואם כן, גם אם לא הבחנו בהן, עלינו לפחות להאמין בקיומן, ולא להוציא דיבה על הארץ הנבחרת, כאילו היא ארץ רעה ח"ו.

להזהר בכבוד גדולים, בכבוד ארץ ישראל, ובכבוד כל אדם

הלקח עבורנו, להזהר לא לדבר על שום יהודי. גם לא על ארץ ישראל. ולא רק על יהודי גדול ותלמיד חכם אסור לדבר, גם על סתם יהודי אסור לדבר לשון הרע. על תלמיד חכם זה חמור יותר, אבל גם על סתם יהודי אסור לדבר. להזהר מאד בכבודו של כל יהודי. הדברים אינם אמורים על אלה שמסיתים נגד התורה, ושמורדים בתורה. אבל על סתם יהודי, אפילו על חילונים - לא לדבר. החזון אי"ש הרי פסק, שבדור שלנו לא שייך הדין של "מורידין ואין מעלין" שנאמר על הכופרים והאפיקורסים (ע"ז כו, ב). למה? מפני שדין זה אינו קיים "אלא בזמן שהשגחתו ית' גלויה, כמו בזמן שהיו ניסים מצויים ומשמש בת קול, וצדיקי הדור תחת השגחה פרטית הנראית לעין כל, והכופרין אז הוא בנליות מיוחדת בהטיית היצר לתאוות והפקרות..." (י"ד סי' ב' סוף סי' ט"ז). אבל בזמן הזה, שאין רואים כל כך בגלוי את השגחת ה' בעולם כמו פעם, אין דין זה שייך (ע"ש). לכן גם על סתם יהודי, ואפילו שהוא חילוני, צריך להזהר לא לדבר לשון הרע. לדעת שלא לחינם בחר ה' בעם הזה. אם ה' בחר בעם הזה מכל העמים, סימן שיש לו מעלות, ואסור לדבר עליו לשון הרע.

גם על ארץ ישראל להזהר לא לדבר לשון הרע. בחז"ל רואים כמה דוגמאות, שחז"ל עשו מעשים כדי שאנשים ירגישו טוב בא"י, שלא יתלוננו על א"י. רבי אמי ורבי אסי היו דואגים שהתלמידים ישבו בקיץ במקום קריר, ובחורף במקום חם (כתובות קיב, ב), "כדי שלא יוכלו להתרעם על ישיבת ארץ ישראל" (רש"י שם). שירגישו טוב בישיבת א"י. רבי חנינא היה מתקן את הדרכים בארץ ישראל (כתובות קיב, א), "משנה ומתקן מכשולי העיר מחמת חיבת הארץ שהיתה חביבה עליו, ומחזר שלא יצא שם רע על הדרכים" (רש"י שם). כל זה מכבודה של א"י. "פי בְּחַר ה' בְּצִיּוֹן, אֲנֶה לְמוֹשָׁב לוֹ" (תהלים קלב, יג). צריך לדאוג לכבודה של א"י.

אבל עוד יותר מזה, כמובן, צריך להזהר בכבוד עם ה', לא לדבר על שום יהודי לשון הרע. ה"חפץ חיים" הרי כל כך מאריך בהקדמה שלו, כמה לאוין ועשין אדם עובר כשהוא מדבר לשון הרע, והעונש הנורא של צרעת על המדבר לשון הרע. כל שכן לא לדבר על תלמיד חכם. גם אם לפעמים חושבים שפלוגי לא צודק בהלכה, מותר להתווכח איתו אם הוא צודק בהלכה או לא צודק בהלכה. כך היא דרכה של תורה, שמותר להתווכח בהלכה. אבל הכל צריך להיות מתוך יראת כבוד, ובדרך של כבוד. בפרט תלמידי חכמים שיותר גדולים מאיתנו, צריך לדבר עליהם בכבוד ולא בזלזול ח"ו. לא להוריד מכבודם. לא להשוות את עצמנו

להבין, שאם גם היא נביאה, וגם אהרן נביא, ובכל זאת דוקא משה נבחר להוציא את ישראל ממצרים, לבקוע את ים סוף, לעלות להר סיני ולהוריד להם תורה, וכל שאר הדברים שמושה עשה, הרי מוכח מזה שמושה זכה למדרגה מיוחדת שלא קיימת אצלם. וממילא, אם מרים משווה את עצמה למשה רבינו, הרי זו תביעה על מרים שהמעטיה בהערכת מדרגתו של משה רבינו ולא הכירה מספיק במדרגתו², ועל דבר זה הקב"ה מדקדק עם מרים הצדקת כחוט השערה, כפי שנוהג לדקדק עם צדיקיו (יבמות קכא, ב), ומחשיב לה זאת כעוון חמור של דיבור לשון הרע על משה, אע"פ שלא אמרה עליו שום דבר רע.

מה היו צריכים המרגלים ללמוד ממעשה מרים?

מעשה מרים מובא בסוף פרשתנו. מיד אחר כך, בתחילת הפרשה הבאה, מופיע מעשה המרגלים, שהלכו לתור את ארץ כנען, וכשחזרו הוציאו דיבת הארץ רעה. מביא שם רש"י מחז"ל: "למה נסמכה פרשת מרגלים לפרשת מרים? לפי שלקתה (מרים) על עסקי דיבה שדיברה באחיקה, ורשעים הללו ראו ולא לקחו מוסר" (רש"י במדבר יג, ב). המרגלים ראו מה שקרה למרים, ובכל זאת לא לקחו מוסר, והוציאו דיבת הארץ רעה. [זו אולי הסיבה לכך, שגם מרים לא זוכה להכנס לארץ ישראל. על משה ואהרן מפורש בתורה הטעם, למה לא זכו להכנס לְאַרְץ - "וְעַן לֹא הֶאֱמַנְתֶּם בִּי לְהִקְדִּישֵׁנִי לְעֵינַי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, לִכֵּן לֹא תָבִיאוּ אֶת הַקֶּהֱלֵ הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָהֶם" (במדבר כ, יב). אבל על מרים לא כתוב שום טעם לזה. וחשבת, אולי הטעם לזה הוא מה שאומר רש"י, שהיות והיא היתה הסיבה לעונש המרגלים, שכל דור המדבר לא נכנס לארץ, לכן גם היא לא נכנסה לארץ. למרות שלא השתתפה ח"ו בהוצאת דיבת הארץ רעה ובכל המרד של דור המדבר, אף על פי כן, היות שבעקיפין היא היתה הסיבה לכך שדור המדבר לא נכנס לארץ, ממילא גם היא לא נכנסה לארץ ישראל. אולי מותר לבאר כך].

והנה, לכאורה תמוה מאד: איזה מוסר היו צריכים המרגלים לקחת ממרים? בשלמא אם היתה מרים נענשת על שדיברה לשון הרע על עצים ואבנים, היה מקום ללמוד מזה קל וחומר: אם על עצים ואבנים אסור לדבר לשון הרע, כל שכן שאסור לדבר על יהודי, וכל שכן על תלמיד חכם ונביא, וכל שכן על רבם של כל החכמים והנביאים. אבל מזה שמרים דיברה לשון הרע על החכם הכי גדול והנביא הכי גדול ונענשה, מזה צריך להבין שאסור לדבר לשון הרע על עצים ואבנים! הרי יש הרבה פירכות על הלימוד הזה! מה א"כ הטענה על המרגלים, שלא לקחו מוסר ממעשה מרים?

נראה לבאר כך: הרי מה היתה הטענה על מרים ואהרן במה שדברו על משה? כפי שהסברנו, הטענה היתה, שהיה עליהם להבין ש"אין המלך אוהבו חינם" (רש"י שם, ח). אם הקב"ה בחר במשה להיות שליח להוציא את ישראל ממצרים, לתת תורה לישראל ולעשות את שאר הדברים הגדולים שעשה, הרי ברור שאין זה לחינם, אלא בגלל מעלות מיוחדות שיש בו. ואם כן, "מדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה?" (שם) כך היו צריכים גם המרגלים לומר

שמות א, טו) - מסרה את נפשה על משה רבינו בתיבה, הרבה אנחנו חייבים לה. אז גם הדבר הזה, הזהירות מלשון הרע, הזהירות מגאווה מופרזת שמביאה להראות שאני יותר חשוב מפלוני, את הזהירות הזאת אנו חייבים למרים, להכיר טובה למרים.

לגדולי תורה, כשאנו יודעים שאיננו כאלה. אם מרים ואהרן שהיו נביאים אסור להם להשוות את עצמם למשה רבינו, אז ודאי שלנו אסור להשוות את עצמנו לגדולי תורה. צריך לדעת שאנחנו קטנים. אם יש לנו שאלות על גדולים, אז מותר לשאול, אבל לשאול בדרך ארץ, לא בחוצפה, לשאול בהתבטלות, שלא זכיתי להבין למה גדול פלוני אומר כך, אבל לא שאני מבטל את דעתו. צריך להזהר לא להכשל במה שמרים נכשלה. זה יהיה שכר למרים, שכל מי שנזהר מלדבר לשון הרע זה בזכותה. מרים היתה צדקת גדולה, מסרה נפשה על תינוקות ישראל במצרים - פועה זו מרים (רש"י

השיחה נערכה לפי שטחיות הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

1. הגמרא מביאה על מר עוקבא (אחד האמוראים), שאמר על עצמו: "אנא להא מילתא חלא בר חמרא לגבי אבא" (חולין קה, א). כלומר: ביחס לאבי, הריני כחומץ בן יין. למה? אבי, כשהיה אוכל בשר, היה ממתין עשרים וארבע שעות עד שהיה אוכל חלב. ואני באותה סעודה לא אוכל חלב, אבל בסעודה הבאה אני אוכל, [כפי הדין אצלנו, שאין ממתנים עשרים וארבע שעות מבשר לחלב, אלא רק שש שעות (שו"ע יו"ד סי' פ"ט ס"א)]. כשיעור הזמן שבין סעודה לסעודה]. והנה, אם סבר מר עוקבא שהמתנה בת עשרים וארבע שעות עדיפה, למה לא המתין גם הוא עשרים וארבע שעות? פירשו חכמי המוסר, שמר עוקבא הבין שהנהגה זו אינה כפי מדרגתו. אביו היה אדם גדול וחסיד, שהתאימה לו הרחקה של עשרים וארבע שעות בין בשר לחלב; אבל מר עוקבא הוא רק כ"חלא בר חמרא לגבי אבא", הוא לא נמצא במדרגה גבוהה של יראת שמים ויראת חטא כמו אביו, ולכן עברו לא מתאים להמתין עשרים וארבע שעות בין בשר לחלב. עליו להסתפק רק בשש שעות מסעודה לסעודה, ולא לעשות דברים שאינם מתאימים למדרגתו.

2. יש מבארים, שזהו ביאור כפילות הלשון שנקט כאן אהרן בדברו אל משה: "בְּיָדֵי אֱלֹהֵי, אֵל נָא תִשֶׁת עֲלֵינוּ חֲטָאת אֲשֶׁר נִוְאָלְנוּ וְאֲשֶׁר חָטָאנוּ" (במדבר יב, יא). אשר נואלנו - היתה זו אָן ילות מצדנו (עי' רש"י) להשוות את מדרגתנו למדרגתך. ואשר חטאנו - היה זה חטא מצדנו להמעט בהערכת מדרגתך, ולא להעמידה על מעלתה הנכונה.